

„Demokracia môže existovať len dovtedy,
kým politici nezistia,
že verejnosť môžu podplácať verejnými peniazmi“,

Alexis de Tocqueville, 1830

Keďže to už zistili,
je dôležité,
aby verejné peniaze boli
pod väčšou priamou kontrolou verejnosti

(pozn. VN)

Viktor Nižňanský
REKONŠTRUKCIA ŠTÁTU
Prečo je dôležitá vertikálna delba moci

Komunálne výskumné a poradenské centrum, n.o., Piešťany
február 2017
www.komunal.eu

© Viktor Nižňanský, 2017
© Renesans, spol. s r. o., 2017

ISBN: 978-80-89402-90-8

Viktor Nižňanský

REKONŠTRUKCIA ŠTÁTU

Prečo je dôležitá
vertikálna del'ba moci

PREDSLOV

Neosvojujem si autorské práva na všetky uvedené myšlienky a tézy. Sú síce medzi nimi aj moje, ale viaceré som čítal, počul, preložil do vlastnej reči. Ospravedlňujem sa všetkým za to, že ich menovite necitujem a niektorým za to, že som možno použil ich myšlienku inak, ako ju pôvodne napísali, povedali. Zároveň im ďakujem, že ich vyslovili.

Nesnažil som sa o vedeckú prácu, jedná sa skôr o úvahu, ktorej cieľom nie je ponúknuť riešenia. Subjektívne názory na to ako ďalej sa pokúsim v niektorých oblastiach, ktorým sa dlhodobejšie venujem, naznačiť neskôr. Viac ako dvadsať rokov som sa venoval snahe o ukotvenie samosprávnej demokracie na Slovensku a dokonca som dostal šancu niekoľko rokov mať na jej prehlbovanie aspoň čiastočný vplyv. Niečo sa podarilo, niečo nie. Tak to už býva pri rozsiahlych zmenách. Napriek všetkým rizikám, tak ako pred rokom 1990 aj teraz som presvedčený, že budúcnosť našej krajiny je v silných mestách a mestských regiónoch, ktoré dokážu flexibilne reagovať na meniace sa rámcové podmienky. Tie sú komunitami, sú miestami nápadov, inovácií, ktoré poskytujú všetky základné služby svojim obyvateľom a návštevníkom

a ktoré sa zhodli na tom, čím poveria centrálnu vládu a za čo jej budú platiť. Som presvedčený, že koncentrácia moci nielenže nabáda ku korupcii, ale priamo vedie ku skaze štátov, únií, aj malého Slovenska, pretože „vycicia-va“ bohatstvo obcí a regiónov, centrálna moc prerozdeľuje výnosy podľa svojich preferencií svojim obdivovateľom a nedokáže využiť prírodný, výrobný, ale ani ľudský potenciál krajiny. Som presvedčený, že občania majú právo povedať, čo chcú, aby v ich mene a za ich peniaze (keď to nedokážu zvládnuť sami alebo s pomocou rodiny) riešila najprv obec, potom región a nakoniec štát. Považujem za nepripustné, aby si centrálna vláda uzurpovala moc a rozhodovala o tom, čo je pre jednotlivca, rodinu, obec a región dobré a čo nie. Má im slúžiť a nie prikazovať.

Akceptujem čas potrebný na zmenu pôvodne nedemokratického štátu a je zrejmé, že od vzniku samostatného Slovenska uplynulo historicky ešte krátke obdobie na dotiahnutie zásadných zmien. Bohužiaľ pod vplyvom nejasnosti usporiadania Európskej únie, pod tlakom „globálnych hráčov“ sa prebúdajú sily, ktoré majú chuť a záujem riadiť spoločnosť, a to dokonca autoritatívne.

Žijeme a budeme ešte nejaký čas žiť v etape vývoja poznačenej najmä pragmatizmom. Po tejto etape premeny nedemokratického na demokratický štát však bude, verím že bude, nasledovať nástup skutočnej liberálnej demokracie. Som presvedčený, že kritická masa občanov Slovenska pochopí význam participácie na moci ako základ ochrany ich slobody, že sa budú správať zodpovednejšie k sebe, ale aj k svojmu okoliu.

Považujem za dôležité pripomínať princípy liberálnej demokracie, miestnu demokraciu. Považujem za dôležité presadzovať spravodlivú deľbu moci v štáte. Skutočnú, nie tú dnešnú, formálnu. Je potrebné mať na zreteli, že akékoľvek „geniálne“ reformy prežijú len vtedy, ak sa ujmú na tej najnižšej úrovni, ktorou je občan, obec, škola... len vtedy budú úspešné, nezvratné a ľudia ich budú obhajovať. A preto je potrebné, aby ich občania pochopili a aby im rozumeli.

Viktor Nižňanský

DŮVODY PRE REKONŠTRUKCIU ŠTÁTU

Návrat ku skutočnej demokracii¹

„Ak zastupiteľská demokracia znamená vládu ľudu a pre ľud (Abraham Lincoln) je jasné, že v súčasnosti nie je všetko v poriadku. Štát a politika sú v stave, že iba profesionálny optimista alebo pokrytec môže tvrdiť, že je to výsledok vôle ľudu. Máme slobodu dodržiavať zákony, ku ktorým sme nikdy nedali súhlas, obdivovať nádhery ústavy, ktorej nikto nedal legitimitu, máme slobodu ctiť si politikov, ktorých občan nevolil a poskytnúť im štedro zo svojich daní na použitie, ktoré s nami nikto nekonzultoval. Politické stotožnenie sa a uspokojovanie potrieb, ktoré by malo byť v demokracii procesom zdola nahor (od ľudí do parlamentu) je komplexne v hrsti straníckych vodcov“ napísal profesor von Armin (Das System, Kopp, 2001).

Ak sa hlbšie zamyslíme nad týmto výrokom a premietneme si to do slovenskej reality, musíme konštatovať, že ani na Slovensku to nie je s realizáciou demokracie v poriadku.

1 Pod pojmom demokracia rozumiem liberálnu demokraciu.

Demokracia sa stala štandardom na svete (s niektorým výnimkami) až počas dvadsiateho storočia, pričom systém zastupiteľskej demokracie sa vyvinul z priamej demokracie, ktorá sa postupne stala trňom v oku politikom považujúcim štát za svoje vlastníctvo. Zastupiteľská demokracia bez prvkov priamej demokracie je však nezdravá najmä v unitárnom štáte, akým je aj Slovensko, kde je vždy možný nástup autoritárstva a totality.

V čase prípravy stratégie decentralizácie Slovenska (1999) sa diskutovalo o všetkom možnom. O hraniciach územných celkov, o formičkách, cestíčku, o názve regionálnej samosprávy, ale veľmi málo si mnohí uvedomovali, že jedným z hlavných cieľov vertikálnej delby moci bolo obmedziť možnosť návratu totality, autoritárskeho režimu na Slovensku ako sme ho poznali pred rokom 1989, ktorý sa začal opäť prejavovať po roku 1994.

O tom, že realizácia rôznych foriem stratégie decentralizácie, počnúc privatizáciou a končiac presunom právomocí na územnú samosprávu, bolo správne rozhodnutie svedčí nielen rast slovenskej ekonomiky, ale aj stabilizačná funkcia územnej samosprávy, s ktorou musia, ako s reálnou silou, vládni politici počítať. A to aj napriek kritickým vyjadreniam občanov a excesom v niektorých mestách či obciach, ktoré však ani zďaleka nemajú rozmer toho, čo na občanoch môžu napáchať a páchajú autoritárske centrálné vlády.

Demokracia je o dialógu, o dôvere a o spoločných hodnotách. Nič z toho na Slovensku dnes nefunguje. Slovenská spoločnosť je rozpoltená až rozštvrtená, namiesto dialógu rozumných ľudí sú občania svedkami nechutných hádok, čo zvyšuje vplyv a možnosti rôznych extrémistických zoskupení. Namiesto ľuďmi očakávaného vládnutia v prospech verejného záujmu, namiesto hľadania politického konsenzu v prospech občanov štátu, narastá konfrontácia medzi politickou a občianskou spoločnosťou. Politici strácajú nervy, podieľajú sa na vulgarizácii spoločnosti, útočia na médiá, ktoré im to s radosťou vracajú. Oddeliť pravdu od klamstva je v dnešnej dobe sociálnych sietí pre väčšinu ľudí veľmi zložité. Skrátka nastáva situácia, ktorá môže zvieť Slovensko z cesty jeho demokratizácie.

Väčšina politikov, potom ako sa dostanú k moci, ignoruje požiadavku na reformu politického systému, ktorý by garantoval viac demokracie, väčšiu transparentnosť, pretože by to mohlo oslabiť ich vlastnú, veľmi pohodlnú, pozíciu moci. Slovo reforma je najčastejšie témou opozície do času, kým sa nedostane k vládnutiu, až na svetlé výnimky a niektorých jednotlivcov.

Dá sa predpokladať, že čím viac budú občania inklinovať k individualizmu a politické strany definitívne stratia svoj ešte nedávny monopol na priestor ideologických súťaží, tým viac bude rásť požiadavka na zmenu. Strany nevychováajú a nepripravujú do praxe svojich členov, nie sú ochotné vložiť peniaze získané od občanov do vylepšovania stranického systému, do vzdelania svojich členov a aj preto väčšina námetov na zmenu prichádza z mimostranického prostredia. Darmo sa straníci sťažujú na vplyv mimovládnych organizácií, think-thankov, na rast extrémizmu. Sami vytvárajú priestor na ich existenciu a vplyv, vytvárajú priestor pre vznik nových subjektov uchádzajúcich sa vo voľbách o priazeň voličov. Ak súčasné politické strany nedokážu reagovať na spoločenské zmeny, tak vlastnou nečinnosťou samé ohrozia zastupiteľskú demokraciu a jej princípy.

Z prieskumov verejnej mienky vyplýva, že nedôvera občanov v politiku a v politikov neustále rastie. Štát, ktorý majú v mene ľudí spravovať volení politici, neplní svoje poslanie, nie je dostatočným ochrancom práv svojich občanov. Vlády túto skutočnosť zastierajú vyzdvihovaním dobrého hospodárskeho vývoja, rastom HDP, klesajúcou mierou nezamestnanosti a ďalšími ekonomickými a pre občana nekontrolovateľnými argumentmi, pričom mnohé z nich nie sú výsledkom ich dobrej práce a boli dosiahnuté napriek ich pôsobeniu.

Obyvatelia Slovenska, až na výnimky, stále nepatria k tým aktívnym pri účasti na verejnom živote, nevyužívajú ani súčasné možnosti. Na individuálne problémy poukazujú najčastejšie v osobných rozhovoroch. Preto je pre politikov, ktorí by mali chuť presadiť zmeny, často otvorená otázka, či je vôbec dopyt po zmenách. Ako dosiahnuť „kritickú masu“ pre zmenu súčasného stavu, pre zmenu systému. Na druhej strane ani ponuka zmyslu-

plných zmien nie je silnou stránkou súčasnej politickej scény na Slovensku. Naďalej prichádza väčšina námetov na verejnú diskusiu z mimostraníckeho prostredia. Domnievam sa, že sčasti je možné pripísať slabú verejnú diskusiu následkom desaťročia trvajúcich autoritatívnych režimov, ktoré „zničili“ v ľuďoch pocit zodpovednosti za niečo, čomu Švajčiari hovoria „gemeinsinn“ (veľmi voľne povedané: urobiť niečo navyše v prospech komunity, spoločnosti). Možno je to geneticky dané, možno je to dané tým, že ľudia sa majú lepšie ako deklarujú a nechcú meniť systém, v ktorom sa už opäť orientujú. Veľkú úlohu však zohráva politický systém, ktorý obmedzuje a nemotivuje participáciu občanov na správe vecí verejných. Systém, ktorý vyhovuje etablovaným politickým stranám a politikom, ktorí sa viac ako na verejný záujem orientujú na realizáciu osobných záujmov prostredníctvom prerozdeľovaniu daní a odvodov získaných od občanov, zdrojov z Európskej únie, (ne)hospodárením s majetkom občanov.

Nemôžeme hovoriť, že žijeme v štáte, v ktorom má občan vplyv na väčšinu verejných záležitostí, v štáte, ktorý je vystavaný zdola nahor. Skôr naopak. Centrálna moc v rukách politických centrál ovplyvňovaných lobistami a oligarchami, z ktorých viacerí využili proces transformácie spoločnosti, privatizácie a „gumových“ zákonov na osobné zbohatnutie, má nadmernú moc. Neexistuje spravodlivá delba právomocí a s tým súvisiacej zodpovednosti medzi občanom – rodinou – obcou – regiónom a centrálnou vládou. Súčasný stav, v ktorom neexistuje priama zodpovednosť nielen občanov, ale aj politikov za „spáchané“ skutky, je priam rajom pre klientelizmus, korupciu, zneužívanie. De facto žijeme v systéme „organizovanej nezodpovednosti“, ako to pomenoval profesor von Armin. Priam paradoxne znejú vyhlásenia centrálnej vlády ako chce kontrolovať sama seba, vlastnými, lojálnymi, ľuďmi. Súčasný nepokoj je spôsobený najmä skostnatením politickej spoločnosti, ktorej predstavitelia buď nereagujú, alebo ak reagujú na zmenu spoločnosti, tak archaickými spôsobmi. Proces demokratizácie spoločnosti nepokračuje. Naopak komplikované globálne vzťahy môžu vyvolávať tlak na antidemokratické formy spravovania.

Slovenská republika je unitárnym, silne centralizovaným štátom a stále existuje, v prípade krízových situácií, nebezpečenstvo jeho premeny z demokratického štátu na štát autoritatívny. Súčasný jeden volebný obvod pre voľby do Národnej rady Slovenskej republiky tomu môže výrazne napomôcť. Dôvod si „centralisti“ nájdu vždy a zaobalia ho do nálad obyvateľstva, ktoré ovplyvnia vyvolávaním strachu. A nemusia to byť iba teroristické hrozby, alebo obavy z migrantov. Môže to byť napríklad aj zneužitie obavy ľudí z meniacej sa spoločnosti a s tým súvisiacej vysokej miery neistoty. Premena na nedemokratický štát nie je na Slovensku zložitá. Súčasný politický systém, znenie ústavy a existujúce zákony umožňujú úzkej skupine ľudí, kvôli akejkolvek krízovej situácii zvrátiť slabo ukotvené smerovanie spoločnosti po roku 1989.

Diskusia o ľavici a pravici v slovenskej politike akoby stratila na význame. Politické strany sú čoraz menej čitateľné, strácajú hodnoty a prekárajú sa, čo je štandardná a čo neštandardná politická strana, pričom kritériom je najčastejšie uvádzaný počet členov. Z ich programov nie je vôbec zrejmé, akým štátom je a chce byť Slovenská republika. Riešia, často populisticky, nedôležité detaily, len aby zakryli zlý stav celého systému. Ľudia, najmä z opozičného a mimovládneho prostredia, ktorí reagujú na súčasný stav spoločnosti, na očakávané trendy a z týchto dôvodov navrhujú zmeny, sú okamžite nálepkovani a označení za radikálnych neoliberálov, snílkov, populistov, zradcov ohrozujúcich štátnosť... Najčastejšie samozrejme zástancami centralizmu a autokratického vládnutia. Ľuďmi, ktorí sa dostali k moci, ktorí skrývajú svoje skutočné mocenské pohnútky za nálepku ľavicovosti, národovectva, obavu o „jednoduchého“ človeka, pričom si ho kupujú rôznymi formami z jeho vlastných peňazí a presviedčajú ho, že len oni to dokážu. Bohužiaľ, aj úroveň diskusie o konzervatívnych, resp. liberálnych hodnotách a (ne) dopyt po nej ukazuje na to, aké dôsledky na mentalitu ľudí mali desaťročia totalitných režimov.

Vývoj posledných desaťročí deformuje obchádzanie základných princípov demokratického štátu, pôvodne založeného na koncepcii spoločenskej zmluvy. Výrazná absencia politickej kontroly a nečinnosť zo zákona zodpovedných inštitúcií spôsobujú mnohé súčasné problémy a rast extrémizmu. Zároveň platí, že:

- občania nemôžu ovplyvniť prirodzený chod vecí a strácajú postavenie nositeľov moci,
- v dôsledku absencie demokratických mechanizmov, nezapájania spoločenstva do správy štátu, minimálnej akceptácie menších a menších spoločenských, obmedzovania možností občianskej kontroly, stráca štát na svojej legitimitate,
- zákony, vrátane ústavy, nie sú vo väčšine prípadov odrazom vôle a záujmov voličov, ale sa prispôsobujú záujmom vládnucich politických elít, súkromným záujmom a záujmom nadnárodných aktérov,
- štátna reprezentácia a ňou menovaná a ovládaná byrokracia sa čoraz viac prepájajú s globálnymi mocenskými centrami a obmedzujú prirodzené práva človeka,
- uspokojovanie potrieb, ktoré by malo byť v demokracii procesom zdola nahor (od občanov k parlamentu) je kompletne v hrsti straníckych vodcov.

A to všetko prebieha v období transformácie spoločnosti, črtajúceho sa úpadku globalizácie (najmä v kultúrnej oblasti) a nárastu významu lokálnych riešení a rozhodovaní. V čase, keď sa hodnoty spoločnosti výrazne diverzifikujú, v období nových výziev a očakávaných trendov. Prichádza k presunu politickej moci z formálnych štruktúr (volené orgány, politické strany, vládne agentúry) ku skupinám obyvateľov elektronicky vybavených a k médiám, ktoré sú pod tlakom kapitálu. Prehľbuje sa spor medzi klasicky chápanými demokratickými stranami a inými formami združovania občanov.

Je teda zrejmé, že na meniacu sa spoločnosť, na nové vzťahy v nej, by mala reagovať aj zmena politiky, transformácia politických strán, využíva-

nie kontrolných mechanizmov, ale aj zmena usporiadania štátu a vplyvu v ňom. Tradičné prístupy, tradičné vnímanie riešenia problémov politickými stranami a politikmi nestačia, a ak sa títo spoločenským zmenám neprispôbia, nebudú mať čo ponúknuť a skončia.

Jedným z krokov, ako prispieť k zmene systému je podľa mňa spravodlivé rozdelenie právomocí, vrátane zodpovednosti a posilnenie vplyvu a významu občana, miestnej, prípadne regionálnej, samosprávy.

Prehodnotenie rozdelenia kompetencií a určenie zodpovednosti je nevyhnutné

Na Slovensku nie sú dôsledne dodržané princípy spravodlivej a efektívnej deľby právomocí medzi jednotlivými úrovňami verejnej správy: princíp politickej ekvivalencie (zhoda záujmov a zodpovednosti), princíp fiskálnej ekvivalencie (zhoda zodpovednosti a dostatku finančných zdrojov), princíp federalizmu (niektorí sa uspokojia aj s princípom subsidiarity), princíp nedelenia zodpovednosti, princíp kompenzácie externalít.

Namiesto odštátnovania/privatizácie a deregulácie narastá „zozákoňovanie“ územnej samosprávy, súkromného sektora. Neposilňujú sa vlastné príjmy samosprávy, nerozširuje sa možnosť zvyšovania výnosu miestnych daní, nerieši sa zmena kritérií prerozdelenia štátom vyberaných daní. Nie je dodržaný princíp dostatku finančných zdrojov na plnenie úloh miestnej a regionálnej úrovne (školsťvo, sociálne veci, prenesený výkon pôsobnosti štátnej správy...).

Predpokladom politickej súťaže sú podmienky, ktoré umožnia konkurenciu a zároveň možnosť vyvedenia politickej zodpovednosti. Tí, čo rozhodujú, čo prevzali na seba „úrad“, majú byť braní na zodpovednosť za svoje rozhodnutia, ktorých dôsledky násobne prevyšujú prehrešky daňových poplatníkov, všimné u lekára, drobné krádeže omnoho prísnejšie. Tam, kde zodpovednosť majú všetci, vlastne zodpovednosť neexistuje, a preto musí byť v prvom rade zřejmé, kto je zodpovedný a za čo.

V tomto stave nezodpovednosti sa stierajú rozdiely medzi politickými stranami a ich názormi. Preto je voličom pomaly jedno, ktoré strany tvoria vládu, neveria žiadnej z nich. Veria už iba tí, čo očakávajú dividendu za svoju podporu. V konečnom dôsledku voliči vlastne ani nerozhodujú o poslancoch, o ich reprezentantoch na centrálnej úrovni. Tí sú daní už vopred, vo väčšine prípadov kandidátkami politických strán. Celý systém je koncipovaný tak, aby minimalizoval skutočný politický súboj, či už medzi stranami, alebo vnútri nich. Tým, že sa programy strán približujú, zvyšuje sa význam osobností na ich čele, ide teda skôr o súboj vodcov, ako o súboj strán, súboj ideí a do popredia sa dostáva marketing a schopnosť presvedčiť voliča o negatívach konkurenta.

Novela ústavy už nestačí

Novelizáciami ústavy (14) sa zasiahlo do jej pôvodnej štruktúry, pričom mnohé novely neboli vôbec hodné ústavnej zmeny, alebo boli vykonané nepatričným spôsobom a reagovali len na politické obchody. Za nedostatky súčasného znenia ústavy sa označujú:

- preambula, ktorá nemá nič spoločné s textom moderného národa,
- odklon od občianskeho princípu,
- nenaplnený článok 2 Ústavy, podľa ktorého štátna moc pochádza od občana,
- jednoduchosť zmeny ústavy (trojpätinová kvalifikovaná väčšina poslancov NR SR), čo umožňuje účelové, parciálne zmeny,
- ústavne nedoriešená otázka charakteru referenda (má iba konzultatívny charakter),
- absencia vyjadrenia nemennosti základných princípov a hodnôt,
- absencia ochrany viacerých kategórií občanov pred diskrimináciou (zdravotne postihnutí, seniori...).

Dá sa tiež povedať, že Ústava je rukojemníkom politických strán, a preto je potrebné zvážiť, či by nová ústava nemala byť schválená inak,

nie iba 90 poslancami NR SR, ale potvrdená aj občanmi v ratifikačnom referende.

Viac priamej demokracie

Vo väčšine štátov chcú občania viac priamej demokracie, politici čo najmenej. Ak moc pochádza od občana, potom musíme nechať na rozhodovaní občana čo najviac vecí. Politický systém musí umožniť participáciu občanov na spravovaní štátu častejšie ako raz za štyri roky. Zvýšenie významu priamej demokracie je tiež dôsledkom vývoja.

Rast životnej úrovne, rozmanité možnosti občanov tráviť voľný čas, iné zdroje pre orientáciu, ktorými boli v minulosti najmä politické strany, správanie strán a hnutí, to sú dôvody poklesu účasti voličov na všeobecných voľbách, ktorý považujem za nezvratný. Posilnenie prvkov priamej demokracie úzko súvisí s presunom kompetencií a rozhodovania z centrálnej vlády na miestnu úroveň, pretože tu hrá priama demokracia podstatný význam.

Je dôležitá vhodná kombinácia zastupiteľskej demokracie, ktorá je v našej krajine relatívne dobre zavedená, s prvkami priamej demokracie, ktorá, naopak, až tak dobre v našej krajine zavedená nie je. Je potrebné vykonať zmeny, ktoré by posilnili participáciu občanov na rozhodovaní. Tým možno prispejeme k vyhnutiu sa mnohým „prekvapeniam“ súčasnosti.

Prax ukazuje potrebu zmeny volebných systémov na všetkých úrovniach

Slabinami volieb do NR SR sú nedostatočné zastúpenie regiónov a slabý dosah prednostného hlasovania. Iba zvýšenie počtu volebných obvodov pri zachovaní systému tieto slabiny neodstráni. Prišlo by síce k oslabeniu slabín, ale súčasne by vznikol tlak na mieru proporcionality.

Slabinami volieb do orgánov vyšších územných celkov je väčšinový volebný systém, ktorý nepostihuje rozloženie verejnej mienky, ale aj vzťah pred-

seda VÚC verzus zastupiteľstvo. Navrhované spojenie regionálnych a miestnych volieb nemožno považovať za dostačujúce riešenie na zvýšenie volebnej účasti. To je možné dosiahnuť výrazným posilnením právomocí a zodpovednosti regionálnej úrovne správy štátu.

Slabinami volieb do orgánov obcí je legitimita zvolených kandidátov, teda väčšinový volebný systém, ktorý nepostihuje rozloženie verejnej mienky, ale aj spory primátor – poslanci, najmä v mestách, vyplývajúci z nevhodného rozdelenia právomocí a zodpovednosti oboch volených orgánov.

Model verejnej správy je komplikovaný

Nedostatkami súčasného modelu, ktorý nebol dostatočne zrealizovaný, sú nečitateľnosť, neprehľadnosť, zložitost' rozhodovania, atomizovaná štruktúra obcí, nevhodné delenie kompetencií, neprehľadný tok financií a nedostatočné vlastné príjmy samosprávy, nedostatočná kontrola, absencia vplyvu samosprávy na legislatívu, neefektívnosť využívania verejných financií a zneužívanie moci „silnejším“, teda centrálnou vládou.

Ústredné orgány si vyžadujú redukciu výdavkov

Verejná správa na Slovensku je podstatne drahšia ako v štátoch s porovnateľnou veľkosťou. Najvyššie výdavky spôsobuje centrálna úroveň, preto má byť prioritou reforma ústredných orgánov štátnej správy a ich podriadených organizácií, ktorej výsledkom bude zrušenie nadbytočných úradov a organizácií, odstránenie duplicít a efektívnejšie využívanie verejných financií. Ozývajú sa hlasy, že je potrebná komunálna reforma a zvýšenie efektívnosti fungovania samosprávy. To je tiež pravda, ale v prvom rade je potrebné, aby prišlo k zásadnému zefektívneniu centrálnej úrovne. Inak táto nemá morálne právo „nútiť“ nižšie úrovne, aby sa spravali efektívne. „Ryba smrdí od hlavy“, platilo v minulosti aj teraz.

Zmena územnosprávneho usporiadania sa ukazuje ako nevyhnutná

Územné a správne členenie je možné pokladať za efektívne vtedy, ak v maximálne možnej miere odráža existujúcu priestorovú štruktúru spoločnosti, inými slovami územnosprávne jednotky sa v maximálne možnej miere zhodujú s tzv. nodálnymi regiónmi, v ktorých prevládajú vzťahy, čo spájajú jadro regiónu s perifériou, bolo napísane v koncepcii z roku 2000. To na Slovensku stále neplatí, pretože mocensky a stranícky motivované vytvorenie krajov prispieva k pokračujúcemu rozbiehaniu priestorovej štruktúry spoločnosti.

Pri navrhovaní zmeny by sme mali vychádzať z toho, čo sa na Slovensku osvedčilo a čo odolávalo rôznym tlakom až do roku 1923 – stabilné územné celky: stolice, župy, ktoré sa vyvinuli z hradnej sústavy pri maximálnom rešpektovaní prírodných podmienok Slovenska. Nie je vhodné nadväzovať na všetko, čo sa neosvedčilo a zdiskreditovalo (dištrikty, veľžupy, veľkraje, veľokresy). V 20. storočí sa na území Slovenska udialo desať územnosprávnych reforiem a prakticky všetky boli stimulované mocenskými záujmami vládnucej garnitúry bez toho, aby sa zohľadnila vôľa obyvateľov, danosti územia, prírodné danosti a historický vývoj. Prirodzená nespokojnosť občanov využívaná politikmi neustále destabilizuje spoločnosť ako celok. Presne to sa stalo aj v roku 2001, keď proti vôli väčšiny priamo občanmi volenými poslancami na miestnej úrovni rozhodla Národná rada SR o vzniku ôsmich samosprávnych vyšších územných celkov.

Správa hlavného mesta SR Bratislavy je dlhodobou neudržateľná

Na území mesta Bratislavy rozhodujú a územie spravujú štyri úrovne verejnej správy, teda štyri úrovne volených predstaviteľov. Rozdelenie kompetencií je zlé, existujú duplicity v zabezpečovaní úloh, ale aj roztrieštenosť. Existujú rôzne prístupy, rôzne verejné politiky. Systém financovania je neprehľadný, mechanizmus prerozdelenia nespravodlivý. Bratislava nie je

jedným právnym subjektom a netvorí kompaktné mesto, čo nezodpovedá ustanoveniu štvrtej hlavy Ústavy, podľa ktorej (čl. 65, ods. 1) je obec (teda aj mesto) právnickou osobou. Bratislavu však tvorí osemnásť právnických osôb, ktoré samostatne hospodária, každá so svojim majetkom a svojimi finančnými prostriedkami. Bratislava nemôže dostatočne plniť poslanie hlavného mesta, pretože celomestské orgány nedisponujú dostatočnými kompetenciami a partnerom vlády a iných inštitúcií nie je iba primátor, ale aj starostovia, čo sa týka aj vzťahov a spolupráce mesta, VÚC a štátu. Ak Bratislava prevezme úlohy vyššieho územného celku, kto bude úlohy plniť: jeden subjekt alebo osemnásť subjektov?

Zlý koncept organizácie mesta je hlavným dôvodom nadväzujúcich problémov v správe mesta a bez zásadnej zmeny nebude môcť plniť svoje trojjediné postavenie: hlavné mesto, župa a obec. Vyššie uvedené dôvody potreby zásadnej koncepcnej zmeny zvyrazňujú politické pomery v meste, spory medzi volenými orgánmi mesta a mestskými časťami.

Dobrá verejná správa

Napriek „reformným“ snahám v minulom období pretrvávajú v oblasti dobrej a demokratickej verejnej správy v SR veľké rezervy. V roku 2014 sme sa z 28 hodnotených krajín EÚ umiestnili na 21. mieste v kategórii „efektivita vlády“, na poslednom mieste v kategórii „sprenevera verejných prostriedkov v spojení s korupciou“ a na poslednom mieste v oblasti „dávanie úplatkov“.

Dobrá správa je koncept, ktorý zahŕňa mnoho aspektov a ktorý stavia na princípoch, pravidlách a praktikách vyvinutých na celom svete. Stratégia berie do úvahy prácu, ktorú v rámci dobrej správy už vykonali iné medzinárodné organizácie. Zároveň sa spolieha na vlastné acquis a skúsenosti Rady Európy v oblasti demokracie, ľudských práv a riadenia zákonmi. Na tomto základe sa predkladá Dvanásť zásad dobrej demokratickej správy.

Potrebným predpokladom pre realizáciu týchto Zásad je, aby miestne orgány mali právomoci, zodpovednosti a zdroje, ktoré im umožnia „regulovať a riadiť podstatnú časť verejných záležitostí na vlastnú zodpovednosť a v záujme miestnej populácie” (článok 3.1 Európskej Charty miestnej samosprávy)

V roku 2007 prezentoval Európsky výbor pre miestnu a regionálnu demokraciu dvanásť zásad dobrej demokratickej správy:

- Slobodné a spravodlivé voľby, zastupovanie a účasť, za účelom poskytnúť občanom reálnu možnosť vplývať na verejné záležitosti;
- Prístupnosť, aby bolo zabezpečené, že miestny orgán napĺňa potreby a očakávania občanov;
- Výkonnosť a účinnosť, v rámci zaistenia toho, že sa plnia ciele a zároveň sa najlepším možným spôsobom využívajú zdroje;
- Otvorenosť a transparentnosť, s cieľom zabezpečiť verejný prístup k informáciám a propagovať porozumenie tomu, ako sú spravované verejné záležitosti;
- Riadenie zákonmi, aby bola zabezpečená spravodlivosť, nestrannosť a predpovedateľnosť;
- Etické správanie, aby bolo zaistené, že verejné záujmy majú prednosť pred súkromnými;
- Právomoc a schopnosť, za účelom zabezpečiť, že miestni zástupcovia a predstavitelia sú schopní vykonávať svoje povinnosti;
- Inovácia a otvorenosť zmenám, s cieľom zaistiť, že sú využívané nové riešenia a dobré praktiky;
- Udržateľnosť a dlhodobá orientácia, aby bolo zaistené, že sa berú do úvahy aj záujmy budúcich generácií;
- Správny manažment financií, aby bolo zaistené opatrné a produktívne využitie verejných prostriedkov;
- Ľudské práva, rôznorodosť kultúr a sociálna kohézia, aby bolo zabezpečené, že všetci občania sú chránení a rešpektovaní, a že nik nie je diskriminovaný alebo vylúčený;

- Zodpovednosť, s cieľom zabezpečiť, že miestni zástupcovia a predstavitelia prijímajú zodpovednosť a zodpovedajú za svoje konanie

Spravodlivosť je nespravodlivá

Spravodlivosť nesmie byť len formálne deklarovaným faktom; ľudia, obyvatelia štátu, ktorý je „právnym štátom“, musia túto spravodlivosť cítiť, užívať ju, v prípade potreby sa jej domôcť a nechať si ju potvrdiť a vynútiť štátom, jeho orgánmi.

Právny štát obsahuje v sebe mnoho súčastí, náležitostí, prvkov, ktoré ho vytvárajú. Je to súhra dobre pripravených a fungujúcich všeobecne záväzných predpisov, fungovania orgánov štátu, ktoré sa týchto predpisov striktne držia, fungovania orgánov štátu, ktoré zasiahnu, keď tieto predpisy dodržiavané nie sú a tiež fungovania tých orgánov štátu, ktoré zasiahnu, keď je potrebné určitý druh správania, konania, či nekonania od jednotlivých subjektov vynútiť. Ich súhrou a fungovaním je možné sa čo najviac priblížiť k stavu, ktorý nazývame spravodlivosť. Samozrejme, všetko sa musí odohrať v reálnom čase, nie príliš neskoro kvôli tomu, aby konanie orgánov štátu ešte malo význam. Ak sa tak nestane, je pocit nespravodlivosti intenzívne prítomný u mnohých subjektov, ktorých správanie je regulované zákonným rámcom. Následkom môžu byť dva spôsoby ich ďalšieho správania:

- rezignácia, rezignácia na konanie štátu a hľadanie iných možností, ako sa spravodlivosti domôcť,
- obchádzanie zákonného rámca a fungovanie v akejsi „sedej“ zóne.

Jeden aj druhý spôsob konania je však v rozpore so zákonom, v rozpore so želateľným stavom fungovania spoločnosti, v rozpore s tým, čo (väčšinou) spoločnosť očakáva od fungovania právneho štátu.

Máme pokrivené všeobecne záväzné pravidlá, rozhodovanie neprebieha v súlade so zákonmi, vyšetrovanie a zisťovanie skutkového stavu rovnako ako vynucovanie práva je nedostatočné. Ak je dôvera ľudí v právny štát hrubo narušená, ak fungovanie orgánov štátu, ktoré sú oprávnené konať, ne-

konajú, resp. konajú nedostatočne, prevažuje všeobecný pocit (a názor), že právny štát u nás nefunguje, že Slovenská republika nie je právnym štátom.

Nekvalitná legislatíva zvyšuje výdavky

Legislatíva prijímaná poslancami NR SR je primárnym zdrojom byrokratickej záťaže, prebujnenosti verejnej správy, obmedzovania samosprávy, rastu verejných výdavkov.

Je dôležité:

- zjednotiť zákon o tvorbe právnych predpisov s Legislatívnymi pravidlami vlády;
- obmedziť príliš rýchle vypracovanie zákonov, bez dostatočného vypracovania doložky vplyvov, bez skutočných argumentov a verejnej diskusie (na zákone nemajú pracovať iba legislatívcami, ale aj iní odborníci);
- zmeniť pravidlá pripomienkového konania, ktoré by sa nemalo skracovať, ale skôr predlžovať, aby bol čas na diskutovanie predlohy s čo najviac dotknutými subjektmi;
- zvoliť osobitné postupy pri transpozícii európskeho práva do našej legislatívy;
- zásadne obmedziť skrátené legislatívne konanie;
- vylúčenie tzv. prílepkových noviel, ktoré aplikujú poslanci Národnej rady SR napriek ich zákazu v zákone;
- zaviesť predbežné stanovisko ústavného súdu;
- obmedziť možnosť zásadne meniť znenia vládnych návrhov zákonov pozmeňujúcimi návrhmi poslancami, ktoré vypracovali často samotné ministerstvá.

Deregulácia samosprávy je základ samosprávnej demokracie

Pri súčasnom rozdelení kompetencií bolo, podľa Združenia miest a obcí Slovenska, na konci roka 2011 zákonom, resp. podzákonou normou re-

gulovaných 4 553 úloh, ktoré vykonávali obce, pričom za obdobie rokov 2005 – 2011 išlo o nárast 48,5 %, t. j. plus 1 486 úloh samosprávy regulovaných zákonom a podzákonnými normami.

Finančné dôsledky regulácie nie sú objektívne v návrhoch zákonoch (doložka dopadov) spočítané, resp. chýbajú úplne. V roku 2006 spočítal ZMOS na 116 zákonoch dopad na obecné rozpočty bez finančného vyrovnanania zo strany štátu vo výške 123 mil. €. Z uvedeného je zrejmé, že Národná rada SR neháji oprávnené požiadavky miestnej samosprávy a dopustila tento stav, vyhovela exekutive, a to napriek tomu, že v nej pôsobí viacero volených predstaviteľov miest, obcí a regiónov. Inflácia legislatívy spôsobuje nielen chaos, ale premieta sa aj do rastu výdavkov na verejnú správu a na nekvalitu rozhodovania.

Preto je potrebné prehodnotenie zákonov a podzákonných noriem a ich výrazná redukcia (regulatórna reforma). Dereguláciu je potrebné zahájiť v oblastiach, ktoré budú samosprávnou pôsobnosťou, t. j. v oblastiach, kde štát úplne rezignuje na plnenie úloh a prenechá ich v plnej zodpovednosti samospráve. Paralelne s procesom odzákoneňovania samosprávy je potrebné posilniť kontrolné a dozorné úlohy štátu zabezpečujúce práva jednotlivca.

Obrana a bezpečnosť naberá na dôležitosti

Obrana a bezpečnosť Slovenska je mimoriadne dôležitou oblasťou a témou centrálnej vlády. Bezpečnostná situácia v Európe, v našom bezprostrednom okolí sa zhoršila. Kybernetické útoky sa stávajú realitou. Súčasná a predpokladaná migrácia potrebuje systémové riešenie a jeho súčasťou by malo byť okrem diplomacie a ekonomických nástrojov aj systémové využitie ozbrojených zložiek. Nárast extrémizmu a spochybňovanie základných princípov demokracie a ochrany ľudských práv a slobôd si vyžaduje osobitnú pozornosť. Systém obrany a bezpečnosti musí zahrňovať všetky úrovne verejnej správy.

Informatizácia tvorí žilový systém štátu

Využívanie informačných a komunikačných technológií (IKT) je v súčasnosti zásadným predpokladom fungovania akejkoľvek modernej administratívy, vo všetkých oblastiach a sektoroch. Medzi hlavné benefity, ktoré prináša využívanie IKT vo verejnej správe, patrí najmä:

- správne a rýchle rozhodovanie na strane administratívy na základe okamžite dostupných potrebných údajov v požadovanej kvalite;
- zefektívňovanie procesov, transparentnosť a minimalizácia subjektívneho rozhodovania;
- poskytovanie kvalitných služieb s vysokou pridanou hodnotou (personalizácia podľa potrieb klienta, proaktívna aktivácia potrebných služieb a pod.);
- vysoký užívateľský komfort, ktorý sprístupňuje administratívu jednoducho a zrozumiteľne, kedykoľvek a prostredníctvom takého spôsobu, aký užívateľ preferuje (osobný kontakt/klientske centrum, telefón, internet, mobil a pod.).

Naopak, nevyužívanie potenciálu IKT, ale aj ich nevhodné, neuvážené, či nesprávne nasadzovanie do prevádzky spôsobuje nepružnosť celej verejnej správy, vysoké prevádzkové náklady a neefektívnosť, chybovosť v rozhodovaní a celé odvetvia môže doslova zabetónovať do príliš komplikovaných procesov.

Hospodárska politika a podnikateľské prostredie potrebuje zmenu filozofie

Hospodárska politika na centrálnej úrovni podlieha rozhodovaniu „zhora“ s plošnou pôsobnosťou, napriek tomu, že prijímané opatrenia majú vo významnej miere rozdielne regionálne dopady. Zlyháva v jednej zo svojich základných proklamovaných poslanií, ktorou je vyrovnávanie regionálnych rozdielov, a naopak, napríklad pomocou selektívnych nástrojov ako sú in-

vestičné stimuly, rozdiely ešte viac prehľbuje. „Plošnosť“ opatrení hospodárskej politiky nereflektuje potreby a možnosti regiónov, ktoré by mohli po presune kompetencií a zdrojov a využívajúc lokálne vedomosti efektívnejšie naplňať základné ciele hospodárskej politiky.

Pre podnikateľské prostredie je charakteristický neustály proces „nabavovania“ byrokratických povinností, ktorému kontruje len pomaly postupujúca elektronizácia. Nedostatkom je tiež minimálne prijímanie spätnej väzby od podnikateľov a občanov. Žiadaným stavom je naopak prostredie vyčistené od byrokratickej záťaže, ktoré má vyargumentované a kvantifikované porovnanie prínosov a nákladov. Žiaduce je tiež dosiahnuť stav, keď je legálne nemožné svojvoľné bujnenie byrokracie vo verejnej správe. Prioritou by preto mala byť identifikácia záťaže, jej eliminácia a implementovanie automatických nástrojov blokujúcich rozvíjanie sa byrokracie.

Nová regionálna politika je nevyhnutnosťou

Už dnes je pozorovateľný trend deglobalizácie a návrat podstatného diania z globálnej úrovne do regiónov a miest. Sme na prahu sveta, v ktorom sa aktuálne dominujúce globalizačné procesy posúvajú do ďalšej fázy, ktorou je relokalizácia, teda návrat k lokálnym ekonomikám. Je nevyhnutná reakcia na trendy:

- rast miest, konkurencia medzi mestami, spolupráca verzus autonómia;
- rast mobility, rast nákladov na dopravu;
- dopad demografického vývoja na bývanie, tlak na druhé a tretie bývanie;
- zmena obrazu krajiny, bývanie v krajine;
- sociálne zmiešavanie, nové spoločenstvá;
- identifikácia s väčším priestorom
- a ich priemet do verejných politík.

Globálne sa samozrejme budú naďalej šíriť informácie, menej však budú medzi kontinentmi, krajinami, regiónmi fyzicky „cestovať“ produkty. Zďaleka však nepôjde len o návrat výroby späť do miesta spotreby, pôjde i o ná-

vrat podstatného spoločenského diania späť na lokálnu úroveň, na úroveň komúnit.

Nevyhnutnými sprievodnými javmi relokalizácie bude preto decentralizácia a deregulácia. Treba sa preto začať zaoberať otázkami, ako je na tento trend pripravené Slovensko, členská krajina čoraz viac politicky centralizujúcej sa Európskej únie. A aj v tomto kontexte by sme mali prehodnotiť, či majú samosprávy centrálnej vláde len sekundovať, teda takpovediac „hrať druhé husle“.

Ťažko nájdeme v demokratickom svete krajinu, ktorá by bola schopná žiť ekonomicky úspešný príbeh bez toho, aby bola skutočne decentralizovaná. Podľa expertných posúdení sú v desiatke najviac „šťastných“ štátov tie, ktoré slúžia väčšinou ako vzor decentralizácie. Krajina si vyžaduje novú regionálnu politiku, ktorá sa na úrovni regiónov nielen vykonáva, ale i koncipuje. Sú potrebné systémové zmeny, ktoré nahradia doterajší „dotačný“ systém a pomocou ktorých sa odovzdajú právomoci, zodpovednosť a verejné financie z centrálnej vlády priamo na regióny, vrátane rozhodovania o prerozdeľovaní eurofondov.

Trh práce má byť regionálna kompetencia

Hospodárska politika v tejto oblasti je do značnej miery určovaná/deformovaná eurofondmi. Jej rozsah významne klesne, keď sa výrazne zmenší prísun fondov. Regióny by mali mať vlastné politiky podpory zamestnávania znevýhodnených financované z vlastného rozpočtu. Tie by mali umožniť adresnosť nad rámec znižovania odvodového zaťaženia, ktoré ostáva v kompetencii centrálnej vlády. Úloha centrálnej vlády by mala byť limitovaná vo forme definovania odvodového zaťaženia práce.

Sociálny systém je príliš centralizovaný a neadresný

Systém pomoci tým, čo to potrebujú bol dlhé obdobie lokálnou záležitosťou, záležitosťou cirkví, mimovládnych organizácií, individuálnych dar-

cov. Peňazí bolo menej a aj preto bola pomoc adresná a smerovala naozaj iba tým, ktorí to potrebujú. Je pravdou, že postupne bolo prostriedkov stále menej a tak ktosi vymyslel, že pomáhať chudobným by mohla centrálna vláda, ktorá vytvorí obrovský fond a z neho bude rozdávať peniaze celej spoločnosti na rôzne programy pre podporu chudobných.

Na prvý pohľad vysoko humánný a aj geniálny nápad. Následný proces mal však podobný vývoj ako pri centralizácii moci v štáte, postupne ho začal rozkladať zákon byrokracie a politické hry o voličov. Začali sa vymýšľať pravidlá na prerozdelenie, ktoré sú čoraz zložitejšie a voči tej hŕstke eur, ktoré človek získa, úplne neadekvátne. Kritériá sa stále menia, pravidlá na distribúciu sú čoraz zložitejšie a chudoby neubúda. Ľudia platia dane a odvody centrálnej vláde, zároveň majú pocit, že za riešenie ich problémov v ich obci je zodpovedná miestna samospráva. Časť peňazí si vláda, alebo inštitúcie ňou zriadené, nechá pre seba, zostatok prerozdeľujú byrokrati na rôzne projekty.

Politicky je to vlastne podplácanie verejnosti spoločnými peniazmi, pretože platca dostane naspäť omnoho menej ako do systému zaplatil. Systém neumožňuje vzťah platca a obdarovaný. Platiteľ nemá žiadny vplyv na program, ktorý podporuje a ktorým sa často podporujú aj tí, čo si to nezaslúžia, resp. ktorí to nepotrebujú. A to neplatí iba v sociálnej oblasti. Ľudia žijúci z podpory sú vlastne štátni zamestnanci nižšej kategórie. Vládou riadené programy spôsobujú skôr rivalitu, akoby podporovali spoluprácu, hubia dobrovoľníctvo a miestnu charitu, ktoré nemajú možnosť sa rozvinúť. Preto je potrebné vrátiť sa späť a sociálny systém decentralizovať s tým, že neutrálne vyrovnávacie mechanizmy zabránia extrémom, najvýpuklejšim nerovnostiam medzi regiónmi.

Zdravotníctvo

Dnes nevieme na čo má pacient/poistenec nárok. Celý život prispieva do systému, aby si nakoniec v penzii hradil mnohé úkony. Nejasná ucho-

pitelnosť rozsahu bezplatnosti je živnou pôdou pre korupciu, rovnako ako informačná asymetria. Pacient potrebuje správne a dostupné informácie, aby sa vedel správne rozhodnúť. Starostlivosť o zdravie je v prvom rade zodpovednosťou človeka, občana, pacienta. Významný nárast civilizačných ochorení, spôsobených životným štýlom, ohrozuje udržateľnosť financovania zdravotníctva. Dáta sú alfa a omega. Čo nemeríme, neriadime. Bez dát šoférujeme naslepo. Dnes máme dáta v zdravotníctve zastarané, neúplné nevyhodnocované, metodicky zlé, nespoľahlivé... Je nevyhnutné ďalšie odpolitizovanie zdravotníctva.

Vzdelanie

Ústava garantuje bezplatné základné a stredné školstvo a v prípade dostatku financií aj školstvo vysoké. Problém je efektivita vynakladaných zdrojov do oblasti, ktorá patrí z veľkej časti medzi súkromné statky. Pretože existuje všeobecný záujem o vzdelaných obyvateľov štátu, je určite na mieste podporovať z verejných zdrojov základné školstvo a všeobecné stredné školstvo. Z vysokého školstva len tie odvetvia, na ktorých je postavená vízia Slovenska. Ostatné vysoké školstvo, ako aj odborné školstvo, by malo ostať v pozícii súkromných statkov, financovaných žiakmi, študentmi a súkromným sektorom – podnikateľmi a donormi.

Regionálne školstvo

Hoci sa môže zdať, že slovenské regionálne školstvo je pomerne decentralizované, nie je to pravda. Decentralizovaná je v podstate iba zriaďovateľská funkcia. Mestá, obce a VÚC môžu školy zakladať a rušiť, technicky zabezpečovať ich prevádzku, čiastočne zasahovať do ich financovania a najnovšie aj výraznejšie ovplyvňovať personálne obsadenie riaditeľských funkcií, ale to je v podstate všetko. O všetkom podstatnom, čo sa v školách deje, rozhoduje centrum (ministerstvo školstva + jeho priamo riadené or-

organizácie). Ako však už povedal Robert de Lamennais začiatkom 19. storočia: „Prílišná centralizácia spôsobuje infarkt v centre a paralýzu na perifériách.“

A presne to sa často deje aj v našom školstve. Je nevyhnutné, popri kvalite, zásadne zmeniť manažment školstva, decentralizovať ho, odstrániť duplicity, ale aj zjednotiť nástroje rozhodovania, financovania a organizácie.

Kultúra

Najčastejšie diskutovanými témami problematiky kultúry na Slovensku sú: inštitucionálny rámec (byrokracia, neefektívnosť, protekcionizmus, nedôvera v súkromný sektor, nerovnaké postavenie subjektov a inštitúcií...) a financovanie kultúry (neefektívnosť, protekcionizmus, nedostatok verejných zdrojov, nevyužitý potenciál súkromného sektora...).

Slovensko má svoje historické korene, svoju identitu, svoju kultúru, rozmanitosť. Kultúra je jedným z pilierov, ktorý môže prispieť k spolupráci a nemôže byť ponechaná bez povšimnutia. Naopak, je potrebné podporiť spoločné povedomie aj pomocou slovenskej kultúry v širokom slova zmysle. Slovanskí rodáci prispeli a prispievajú k svetovému umeniu, vede. Kultúra a kultúrnosť je to, čo by malo komunitu, región, štát stmelovať.

Verejné financie

Prenos kompetencií na samosprávu nie je možný bez zabezpečenia dostatočných príjmov na ich financovanie. Na tento účel je potrebné znížiť mieru centralizácie financovania samospráv a urobiť opatrenia smerom k fiskálnemu federalizmu. Prerozdelenie zdrojov z centra znižuje efektívnosť alokácie zdrojov, neumožňuje flexibilnú reakciu samosprávy na regionálne problémy a vytvára morálny hazard. Neexistuje prepojenie medzi platením daní a poskytovanými službami, a zodpovednosť za efektívnosť verejných výdavkov je oddelená od zodpovednosti za ich výšku a výber. Vzdialenosť

rozhodnutia o použití daní voliča od miesta jeho pôsobenia znižuje hodnotu, ktorú od politikov za svoje peniaze dostáva.

Presun časti priamych daní na samosprávu zlepši spätnú väzbu a otvorí priestor pre inovácie pre správu vecí verejných. Viac zdrojov v regiónoch umožní presun časti expertov z centra späť do regiónov. Priama motivácia v podobe kontroly časti zdrojov, ktoré dnes idú do štátu, zvýši tlak na efektivitu. Kým dnes racionalizačné opatrenia samosprávy znamenajú často stratu zdrojov, tak v prípade väčšej finančnej suverenity budú odmenené úsporami, ktoré možno použiť na zníženie daní alebo poskytovanie kvalitnejších služieb. Rozdiely ekonomickej a daňovej sily jednotlivých regiónov a zároveň rozdielna štruktúra nákladov, vyplývajúca z odlišností v infraštruktúre, demografii, topografii a geografii, budú sanované horizontálnym a vertikálnym vyrovnávacím mechanizmom.

PRVÝM KROKOM ZMENY BY MALO BYŤ POCHOPENIE

Je najvyšší čas neurobiť nič zásadné dovtedy, kým krajina, jej ľudia, nebudú chápať, čo spôsobuje problémy a čo môže dlhodobo pri riešení ich problémov pomôcť. Kým nepríde aj k pochopeniu ich vlastnej zodpovednosti za kvalitu života na Slovensku.

Podpora rôznorodého Slovenska

Naša spoločnosť nie je homogénna. Tak ako je heterogénny svet, ako je heterogénna Európa (toto nepochopenie alebo skôr neakceptovanie výrazne komplikuje proces a formu integrácie), tak je heterogénna aj slovenská spoločnosť. Slovensko je regionálne výrazne diferencovaný štát. Prebiehajúca premena spoločnosti prináša rast umelej inteligencie, čo umožňuje kombináciu zachovania potrebnej heterogenity, rôznorodosti s novým technickým zázemím. A to na úrovni sveta, Európy, ale aj Slovenska. Inými slovami, vzhľadom na budúci očakávaný vývoj nie je správnou cestou snaha o homogenizáciu spoločnosti. Práve naopak. Ponechaním čo najviac právo-

mocí miestnym spoločenstvám, regionálne odlišným, s možnosťou využitia umelých inteligencií, sa zvýši potenciál využitia kreativity a rôznorodosti obyvateľov štátu.

Zmena úlohy štátu

S pokračujúcou transformáciou spoločnosti sa logicky menia a budú musieť meniť aj úlohy štátu. Ten mal doteraz občanom garantovať bezpečnosť, zdravie, vzdelanie a možno aj zamestnanosť. Keď sa transformácia spoločnosti, ako dôsledok technologických zmien, prejaví aj v týchto oblastiach, vznikne otázka, na čo nám je a bude štát. A preto je potrebné, aby sa zmenila jeho úloha a tomu sa prispôsobila organizácia štátnych orgánov a inštitúcií.

Všetko v štáte sa odohráva na území miest a obcí a práve podpora ich premeny na „inteligentné mestá, regióny (župy)“ spolu so zmenami v doprave, vzdelávaní, ale aj napríklad podpora prevencie zdravia obyvateľstva biopotravinami, by mali byť hlavnou úlohou štátu, centrálnej vlády. To chce zásadné zmeny vo vzdelávaní, podporu netradičného myslenia, to chce podporu centier, odborníkov a zásadnú zmenu priorít verejných financií. A tomu sa musí prispôbiť organizačná štruktúra verejnej správy, najmä ak nezamestnanosť, životná úroveň a sociálne istoty patria, podľa väčšiny Slovákov, k najvážnejším problémom. So zmenami je potrebné začať „už teraz“, a nie až keď sa naplno prejavia dôsledky transformácie spoločnosti.

Zbavenie sa stereotypov

Ak chceme mať funkčný a úspešný štát, ak chceme predísť krízam demokracie a snahám o autoritatívne riešenia, je potrebné sa zbaviť stereotypov, definovať kľúčové princípy nového usporiadania a podľa nich prehodnotiť politický systém:

- **Potrebujeme odmietnuť unifikované riešenia**, naopak dôležité je nepotláčať rôznorodosť a rozmanitosť snahou o uniformitu a byrokratickým riešením problémov, Potrebujeme posilňovať vplyv a práva menších komunit. Je potrebné odovzdať im viac vplyvu (demokracia menšín) na to, aby si tieto komunity následne formovali väčšiny. Jednou zo stratégií je decentralizácia, ktorá umožňuje slobodnejšie rozhodovanie jednotlivcov, dohody občanov a skupín občanov na miestnej úrovni o pre nich najlepších riešeniach.
- **Potrebujeme podporovať diferenciaciu (jej znakom je spolupráca)**, t. j. proces tvorby doplnujúcich sa a navzájom sa nevylučujúcich rozdielov a odlišností (profesie, regióny, mestá, obce, špecializované bunky), ktoré sa doplňujú a konkurujú si, ktoré sa odlišne vyvíjajú, ale tiež potrebujeme vysvetliť ľuďom, prečo musia odmietnuť fragmentáciu (jej znakom je často vynútená solidarita), t. j. delenie ľudí do navzájom sa vylučujúcich skupín, čo vyhovuje mocným na udržanie moci (rozdeľuj a panuj).
- **Je potrebné opustiť argumentácie o nevhodnosti zavádzania prvkov priamej demokracie** typu – strata kontroly, emotívne reakcie občanov, čo nerozumejú nastoleným problémom a pod. Čím viac ľudí bude na procese zmien participovať, tým stabilnejšia bude demokracia. Nakoniec všeobecne platí, že zmeny, reformy, sú úspešné iba vtedy, ak sa ujmu na miestnej úrovni. Obmedzenie negatívnych javov priamej demokracie je riešiteľné (viď Švajčiarsko, ale dnes aj využitím nových komunikačných technológií). Rastúce občianske iniciatívy na Slovensku sú dôkazom aj toho, že silnejú námietky voči súčasnej forme vládnutia a rastú požiadavky na posilnenie prvkov priamej demokracie.
- **Potrebujeme zmeniť delbu rozhodovania a v mnohých oblastiach zmeniť centrum rozhodovania.**
Súčasná, viac formálna ako reálna decentralizácia (iba „politická decentralizácia“, pričom väčšina rozhodovaní ostala na centrálnej úrovni) nič nerieši. Nie je možno decentralizovať iba zodpovednosti, robiť

spoluvinníka z obcí, regiónov a ponechať si rozhodovacie právomoci a finančné nástroje na centrálnej úrovni. Niektoré rozhodnutia posúvame a musíme posunúť hore (vybrané úlohy, ktoré musí plniť Európska únia), ale mnohé úlohy musíme posunúť smerom dole. Pričom nejde o súboj alternatív: centralizácia vz. decentralizácia, ale o rozum. Je potrebné znovu rozdeliť rozhodovacie právomoci a významnú časť z nich presunúť smerom k obciam, regiónom. Rozhodovacia schopnosť štátnych orgánov už presiahla ich možnosti, ale aj schopnosť prijímať v reálnom čase rýchle a kvalitné rozhodnutia. Okrem toho centrálné štátne orgány majú mať pri rastúcej globalizácii úplne iné úlohy a majú riešiť pre občana iné veci, ako starať sa do miestnych záležitostí. Budúcnosťou je vznik regionálnych sub-ekonomík (mestské regióny/župy, silné mestá), ktoré si budú navzájom konkurovať, ale aj spolupracovať v prospech obyvateľov mesta, regiónu, a tým aj štátu. Zmeny informačných tokov a decentralizácia zdrojov informácií tento proces iba podporujú. Preto je nevyhnutné realizovať všetky formy decentralizácie:

- **politickú**, cieľ: zvýšenie participácie občanov a volených orgánov na miestnej a regionálnej úrovni na verejnom rozhodovaní;
 - **kompetenčnú**: presun zodpovednosti, právomocí z centrálnej vlády na obce a župy;
 - **fiskálnu**: znížiť kontrolu centra nad príjmami a výdavkami miestnej a regionálnej úrovne a dosiahnuť previazanosť medzi tvorbou a využívaním zdrojov;
 - **trhové**: presun zodpovednosti z verejného na súkromný sektor formou deregulácie a privatizácie.
- **Potrebuje odmietnuť tézu o oslabovaní štátu decentralizáciou.** Práve naopak. Decentralizácia je stratégiou, ako posilniť štát ako celok a neumožniť manipuláciu s osudom ľudí úzkej skupine politikov, ich mecenášov a prisluhovačov. Cieľom je, aby sa centrálna vláda mohla plne sústrediť na svoje hlavné úlohy: zastupovanie záujmov občanov voči zahraničiu a na ochranu práv jednotlivca v štáte. Realizácia všet-

kých foriem decentralizácie výrazne odbremení centrálnu vládu od každodenných problémov a umožní jej sústrediť sa na úlohy celoštátneho a medzinárodného významu. Zároveň tým umožníme lepšie ochraňovať práva jednotlivcov, ale aj vyžadovať plnenie ich povinností.

- **Potrebujeme nové elity, nové politické inštitúcie**, ktoré chápu zásadnú transformáciu spoločnosti a budú ochotné pomôcť zmenám, na rozdiel od tých, ktorí nechcú zmenu a naďalej obhajujú záchranu a zachovanie princípov masovej industriálnej spoločnosti. Súčasnú inštitúciu nie sú schopné zvládnuť rastúcu záťaž novej spoločnosti. Nové rozdelenia právomocí a zodpovednosti medzi občana – samosprávu – štátnu správu s výrazným posilnením vplyvu prvých dvoch umožní vznik nových elít a zároveň stabilizuje spoločnosť a znemožní snahu o koncentráciu moci.
- **Potrebujeme uznať, že existuje vzťah medzi usporiadaním inštitúcií a bohatstvom štátu.**

História ukazuje, že dosiahnutie pozitívnych účinkov pre občanov mesta, regiónu, štátu, je možné najmä v prostredí politického systému, ktorý dlhodobo chráni princípy slobody a prosperity. Pre prosperitu štátu nestačí demokratický spôsob vládnutia, i keď ten je jeho významným predpokladom. Musí existovať funkčný politický systém, ako píše M. Swaneopel, „*systém, ktorý umožní účasť každému, v ktorom sú chránené naše základné ľudské práva a v ktorom ani menšina ani väčšina nemôžu využiť vládu k vlastnému zvýhodneniu na úkor ostatných*“... *Úspešné spoločnosti sú zvyčajne demokracie s viacerými politickými stranami, s ústavou a listinou ľudských práv a slobôd, ktoré obmedzujú moc centrálnej vlády. Majú tiež rôzne poisťky, ktoré vyvažujú rôzne druhy moci v štáte, ako napríklad nezávislé súdnictvo, ústavný súd a dvojkomorový parlamentný systém. Tieto štáty zvyčajne decentralizujú moc do regiónov a povzbudzujú angažovanosť obcí do miestnych záležitostí. Veľmi vysoko si cenia predovšetkým vlastnícke práva a slobodu jednotlivca*“.

- **Potrebujeme pochopiť, že štát je iba prázdna nádoba, ak na jej obsahu neparticipujú ľudia.**

Štát nie je iba inštitúcia, ktorej jednotlivец „nemôže uniknúť“, v ktorej mu prináležia práva, ale aj povinnosti, pri ktorých vymáhaní štát vystupuje ako výkonná inštitúcia so zvrchovanými právami. Štát je aj politickým spoločenstvom. Podľa toho, ako oslovuje ľudí, ako zapája do jeho správy občanmi vytvorené spoločenstvá, sa hodnotí miera jeho humanizmu a jeho legitimita u občanov. Preto základom vízie má byť výrazné posilnenie vplyvu občana na spravovaní štátu, na spolurozhodovaní o jeho vlastnej budúcnosti. Je to možné dosiahnuť:

- zmenou politického systému,
 - zmenou rozhodovacích právomocí a posilnením právomocí občana, obce a žúp, vrátane finančných a majetkových prostriedkov
 - posilnením prvkov priamej demokracie,
 - zmenou volebného systému,
 - zmenami územnosprávneho usporiadania,
 - zásadnou reorganizáciu a obsahovou zmenou centrálnych inštitúcií tak, aby korešpondovali s prioritami rozvoja.
- **Potrebuje mať jasno, aké má byť postavenie Slovenska v Európe.** V roku 2004 sme sa stali členmi Európskej únie. Desať rokov predtým sa objavilo Slovensko na mape sveta ako samostatný štát. Mnohí, čo hlasovali za vstup Slovenska do Európskej únie, tak robili z presvedčenia, že v tomto zoskupení sa posilní zvrchovanosť nového štátu, slovenského národa. Náš právny systém, náš parlament, tak ako iné parlamenty európskych štátov, sa opiera o princípy teritoriálnej suverenity, o ktorú bojovali mnohé generácie pred nami. Donedávna prebiehajúci proces, ktorý obmedzoval suverenitu parlamentov, súdov, rušil hranice medzi našimi právnymi systémami, ktorý, ako píše R. Scruton rozpustí národnosti európskych štátov do historicky bezvýznamného celku nespojeného ani jazykom, ani náboženstvom, ani zvykmi a obyčajami, ba ani získanou suverenitou a právom, sa čoraz viac sponchybňuje. Brexit, situácia vo Francúzsku, ale aj rôzne pokusy nacionalistických strán meniť hranice sú toho dôkazom.

Súčasnú politickú elitu však navonok naďalej hovoria a konajú tak, ako by neexistovala iná voľba. Odvolávajú sa na nevyhnutný proces, nezvratné zmeny, pričom tlačia vpred projekt nadnárodnej vlády so spoločným právnym systémom, v ktorom národ, národnosť, lojalita k národu bude mať asi taký význam, ako dnes spišská župa na Slovensku, t. j. kultúrno-historický. Obhajoba národného (nie nacionalistického) štátu a jeho zachovanie v rámci Európy by malo byť predmetom omnoho vážnejšej diskusie, aká sa dnes deje. Rozumná politika prijíma také usporiadania štátu, ktoré sa vyvinuli zo zvykov a odkazov predkov, a preto považujem pre Slovensko dobré obnoviť logické členenie územia na prirodzené regióny (inštitucionálna forma má byť predmetom diskusie) a konfederatívne usporiadanie Európy so silným hlasom národných štátov.

Územná lojalita je základom všetkých foriem vlády, kde platí zákon a sloboda. Súdržnosť príslušníkov obce, regiónu a štátu je to, čo rozhodne o existencii národa. Národné krízy sú často dôsledkom nadnárodnej legislatívy, ktorú musíme implementovať do našej právnej praxe. Mnohé zákony, ktoré sa prispôbovali našim podmienkam musia byť unifikované, upravené tak, aby vyhovovali „všetkým v Európe“, čo nie je správne.

- **Potrebuje sa opäť naučiť spolupracovať.**

V súvislosti s globalizáciou sa čoraz častejšie hovorí o rastúcom význame metropolitných oblastí, o mestských regiónoch, o zmenách v pôvodne priemyselne založených regiónoch, ale aj o mestách, ktoré sa stávajú základom klastrov čo priťahujú investície, o dostupnosti univerzít a výskumných centier, o regionálnych reťazcoch, o mobilite, o reakciách na klimatické zmeny, o lepších vzťahoch medzi mestami a vidieckymi oblasťami a o potrebe výraznejšieho prehĺbenia spolupráce rozhodujúcich aktérov v území. Je potrebné postupne odstraňovať všetky bariéry obmedzujúce spoluprácu a výrazne zvýšiť rozsah spolupráce na miestnej úrovni, v komunite. Spolupráca by sa mala stať jednou z hlavných ko-

munálnych politik. Je to cesta, ako si zachovať svoju jedinečnosť, ktorú považujú občania Slovenska za dôležitú hodnotu.

- **Nepotrebujeme, aby centrálna moc prerozdelaovala väčšinu našich daní a poplatkov.**

Prerozdelenie, fondové hospodárenie znie síce navonok humánne: vezmeme bohatým regiónom, vytvoríme fond/štátny rozpočet a centrálna vláda prerozdelenie chudobným. Problémom však je, že napriek obrovskému prerozdeleniu chudoba rastie a nožnice medzi bohatými a chudobnými sa roztvárajú stále viac. Dôvodov je viac:

- pri prerozdelení najviac získava ten, čo je najsilnejší, má lepšie pozície. Vládnuce strany si vyberajú byrokratov, ktorí peniaze prerozdelaujú a títo majú sklon, alebo sú nútení, dávať peniaze priateľom a spojencom. Zmena nastane zmenou vlády, zmení sa čiastočne štruktúra priateľov a spojencov, aj keď títo sú často vzájomne prepojení, systém ostáva;
- občan platí dane a verí že centrálna vláda bude riešiť jeho problémy. Vláda zdaní všetkých ekonomicky činných a z ich daní a poplatkov si ponechá najväčší podiel na chod svojej byrokratickej existencie a vytvára, aj vďaka zákonom ktoré schvaľujú poslanci NR SR, pracovné miesta pre štátnych úradníkov. Zvyšok títo byrokrati rozdelia na rôzne projekty, kde majú najväčšie šance opäť iba ich priatelia. Politicky to znamená, že zo spoločných peňazí si vláda podpláca svojich a občan dostáva od štátu/systému menej ako do neho vložil;
- neexistuje priamy vzťah medzi platiteľom a príjmom. Platca dane má nulovú možnosť rozhodnúť o tom, ako sa použijú jeho peniaze a keďže sa z daní platia aj sociálne programy má, klamlivý pocit, že pomáha najmä chudobným;
- ľudia sa stávajú stále viac závislí od vládnej podpory, dotácií centrálnej moci a tým „štátnymi zamestnancami“ nižšej kategórie;
- ak majú obce, mestá málo vlastných zdrojov, má dobrovoľníctvo, spolupráca v spoločenstve omnoho menej šanci;

- Ľudia, obce, mestá pri tomto systéme prerozdelenia nemôžu rozvíjať vlastné vízie, vlastné programy, ktoré by skvalitňovali ich život a stále viac sa musia prispôsobovať požiadavkám a predstavám byrokratov. Ak by napríklad chceli pomôcť priamo ohrozeným skupinám, nemôžu, ale musia napríklad realizovať nezmyselné rekvalifikačné kurzy, ktoré aj tak nepomôžu, ale stoja veľa peňazí a príjmy pre školiteľov;
- programy centrálnej vlády podporujú rivalitu medzi uchádzačmi, namiesto toho, aby podporovali spoluprácu pre spoločný úžitok. Namiesto toho, aby sa vytvárali horizontálne vzťahy v meste, v regióne, prehĺbuje sa vertikálny vzťah medzi organizáciami, obcami a vládou a podporuje sa nežiaduca, až zákerná rivalita, čo zneužíva centrálna vláda pre posilňovanie svojej mocenskej pozície.

Na fondovom hospodárení/prerozdelení je však najnebezpečnejšie to, že ovplyvňuje naše myslenie, hodnoty a správanie. Začneme veriť, že takto je v poriadku, takto to má byť, a že nás centrálna vláda zachráni, tak ako si to pred voľbami politickej strany radi píšú na billboardy. V podstate sme to my sami, ktorí si ohrozujeme vlastnú budúcnosť, keď nechceme kontrolovať podstatne väčší objem našich daní a poplatkov a spoliehame sa na centrálnu vládu a ňou nominovaných byrokratov, ktorí musia často skladať účty nie občanom – platcom daní, ale svojim spojencom a priateľom. Zadlžovanie Slovenska je toho príkladom. Napríklad médiá poukazujú na dlhy miest a obcí, pričom tieto sa na celkovom dlhu štátu podieľajú necelými cca 4,5 %, ostatok je v rézii centrálnej vlády.

- **Skutočný boj s chudobou je možné vyhrať iba na miestnej úrovni.** Nožnice medzi bohatými a chudobnými sa roztvárajú. Veľká skupina ľudí stráca orientáciu, nerozumie, v akom svete to žijeme, kam sa svet okolo nich uberá, sťahujú sa z verejného života, uzatvárajú sa. Prestala ich zaujímať sloboda, je im jedno, kto je koalícia a kto je opozícia, nevedia, čo by mali robiť. Na jednej strane počúvajú, ako je im dobre, ako

sa darí ekonomike, aké pochvaly dostáva slovenský establishment, ako nám rastie životná úroveň, pričom sa pýtajú: ako je to možné, že keď sa všetci máme dobre, ja sa dobre nemám? Vymýšľajú sa rôzne krátkodobé opatrenia namiesto systematickej dlhodobej práce pri odstraňovaní chudoby. Smer, ktorým sa uberáme ohrozuje podstatu demokracie, o ktorú sa ľudia usilovali. Neexistuje jedno centrálné riešenie, ale je potrebné (Bill Baker: *Z bludného kruhu*):

- obnoviť a podporovať horizontálne vzťahy medzi miestnymi podnikateľmi, volenými predstaviteľmi a občanmi v každej obci, municipalite, regióne
- obmedziť moc štátu a možnosť určovať pravidlá centrálnej vláde;
- decentralizovať sociálnu a pracovnú politiku na úroveň župy a neusmerňovať riešenia „z Bratislavy“ a odovzdať nielen právomoci ale aj financie;
- ponechať na miestnej samospráve, komu a ako má v obci, meste, pomáhať;
- uprednostniť riešenia, ktoré dajú možnosť jednotlivcovi rozhodnúť sa, ako sa stane sebestačným;
- kontrolovať, overovať, vyhodnocovať, a to nemôže štát;
- oceňovať župy, municipality, kde sa to darí a penalizovať tie, kde to nefunguje.

Žiadne milodary ani výjazdové zasadnutia vlády zhoršujúcu sa situáciu nevyriešia. Konštatovanie, že pod 8% nezamestnanosť (viac ako 200 tisíc ekonomicky aktívnych) sa nedá dostať jasne ukazuje, kde sa končí schopnosť centrálnej vlády. Existujú ľudia, ktorým je treba pomôcť, lebo nemajú šancu sa o seba postarať, ale aj ľudia, ktorí sa stali chudobnými, ale chcú si pomôcť a chcú späť svoju dôstojnosť a sebestačnosť. To nikdy nedokáže vyriešiť centrálna vláda, ani z verejných peňazí dobre platení experti, ktorí to riešia už desaťročia. Niet čo dokazovať. Realie okolo nás sú tým dôkazom.

Cieľom by mali byť dobré vzťahy a naplnenie hodnôt, ktoré preferujú občania Slovenska

Dobré vzťahy v práci, v škole, v obci, v župe, v štáte, sú nesmierne dôležité, pretože dobré vzťahy sú základom šťastia a prosperity občana. Presunom zodpovednosti, ale aj právomocí umožníme, aby občania, ich samospráva, podnikatelia a predstavitelia mimovládneho sektora mohli vytvárať silné komunity, aby sa vytvorili podmienky pre obnovenie dobrých vzťahov. Tie tým, že budú v zdravej súťaži s inými komunitami, prispejú k dostupnosti a kvalite služieb poskytovaných verejným sektorom súkromnému sektoru, k lepším vzťahom, a tým aj celkového hospodárskeho rastu Slovenska. Výrazne sa tým podporí význam participácie občanov na správe ako aj zodpovednosti pri využívaní spoločného majetku a financií miest a obcí. Cieľom by malo byť naplnenie hodnôt, ktoré podľa výskumov preferujú občania Slovenska: **nevšednosť/jedinečnosť, dôstojnosť, bezpečie, vzdelanie.**

JE POTREBNÁ ZHODA NA TOM, ČO POVAŽUJEME ZA SLUŽBU VEREJNOSTI

Demokracia, teda moc väčšiny, je iba prostriedkom na dosiahnutie dobra a v časti sveta sa považuje za účinný nástroj. Pod pojmom dobro si ľudia najčastejšie predstavujú pravdu, spravodlivosť a verejný úžitok. Ak politické strany nevedia pomocou demokracie naplniť očakávania občanov, ak sa do popredia dostáva klamstvo, nespravodlivosť a osobný prospech, niet sa čo čudovať, že občania hľadajú iný nástroj, iné riešenia.

Konanie v prospech verejného záujmu, úžitku, v prospech spoločnosti, má mať úplne inú podobu s akou sa v mnohých prípadoch v súčasnosti stretávame. Kto sa vybral na túto cestu mal by konať zo svojho presvedčenia, z ochoty spraviť niečo nad rámec svojich povinností v prospech iných. Dobrovoľne tak prevziať na seba spoluzodpovednosť aj za druhých, správať sa sociálne, konať v prospech verejného úžitku.

Takáto činnosť môže mať rôzne podoby. Môže sa diať v dobročinných spolkoch, v mimovládnych organizáciách, združeniach, ale aj aktívnym pôsobením v rámci politických strán, v rámci volených orgánov miest, obcí,

regiónov, kde im ľudia dali dôveru a konajú v prospech celej komunity, ktorú reprezentujú. Teda aj tých, čo ich vo voľbách nepodporili, lebo majú inú predstavu „robenia dobra“. Ich cieľom má byť stmelovanie, spolupráca v komunitách, nie ich rozdeľovanie.

V tom najčistejšom prevedení konania v prospech verejného úžitku by mal prevažovať „dobrovoľnícky“ prístup. Ľudia, ktorí sa rozhodnú byť osožní spoločnosti mali by to robiť zdarma, maximálne s úhradou priamo vzniknutých a verejne kontrolovateľných výdavkov. Pokiaľ budú aktivity v prospech spoločnosti zamestnaním, zdrojom príjmov, dovedy bude skutočný verejný prospech, spoločenský záujem v priamom rozpore so záujmom osobným. Pokiaľ si budú politici zákonmi, ktoré si pripraví a schváli garantovať vlastné príjmy, pokiaľ si budú zákonmi upravovať pravidlá tak, aby boli čo najdlhšie pri moci, asi ťažko dosiahneme, aby obhajovali verejný záujem, pracovali v prospech verejného úžitku. Pritom chcem veriť tomu, že väčšina z nich si v čase vstupu do politiky dala za cieľ konať dobro. Je otázkou, či často nepresadzujú svoju verziu dobra, napriek predstavám ľudí, ktorých majú zastupovať. Podľa indického filozofa Rabindranatha Tagore sa zlého nemusíme báť tak, ako tyranských pokusov urobiť dobro.

Na miestnej úrovni, v malých obciach, sú veľmi často starostovia, ako výkonný a nie legislatívny orgán, na čiastočný úväzok, alebo bez úväzku a svoju funkciu chápu ako česť, ako službu verejnosti. Poslanci miestnych a regionálnych zastupiteľstiev dostávajú náhradu výdavkov a zvyšok času venujú svojim súkromným aktivitám, z ktorých žijú. Iba na centrálnej úrovni si politici nechajú zaplatiť všetko a výška ich príjmu ich zvýhodní aj na penzii. Hrdinské činy typu zmrazenia plátov ústavných činiteľov sú iba na ohľúpenie občanov.

Čo by v praxi znamenala skutočná verejná služba na centrálnej úrovni? Napríklad, bez toho aby sme menili systém parlamentnej demokracie:

- prevzatie volených postov popri zamestnaní, ako čestnú funkciu, nanajvýš s úhradou minimálnych výdavkov (minimálnej mzdy) tak, aby mohli volení predstavitelia prežiť aj v extrémnych podmienkach;

- zrušenie nepretržitého zasadnutia Národnej rady SR a jeho redukciu napríklad na štyri zasadnutia ročne na tri týždne, t. j. 15 pracovných dní a zvyšok času by sa mohli poslanci venovať svojej profesionálnej kariére, resp. sústrediť sa na to, aby sa nedostali do takých extrémnych situácií, do akých často dostávajú občania svojou (ne)činnosťou. Dokonca by netrpeli traumou, že sa kvôli politike „museli“ vzdať pracovnej kariéry;
- zrušenie financovania politických strán zo štátneho rozpočtu úplne, alebo výrazne zníženou jednotnou sumou pre strany, ktoré uspeli v parlamentných voľbách;
- obmedzenie rôznych benefitov.

A čo by to znamenalo na miestnej a regionálnej úrovni? Napríklad:

- zrušenie zákonov stanovujúcich odmeňovanie v obciach a regiónoch a nechať na každú obec, región, aby si svojím všeobecne záväzným nariadením upravilo „platové tabuľky“ pre volené orgány a zamestnancov. Tomu by malo predchádzať posilnenie vlastných príjmov obcí a definovanie pravidiel, na čo je možné použiť finančné vyrovnávanie z iných jurisdikcií.

NIEKOĽKO PODNETOV NA ZAMYSLENIE PRE TÝCH, ČO NEVERIA STRATÉGIÍ DECENTRALIZÁCIE

Je zrejmé, že realizácia stratégie decentralizácie sama o sebe nevyrieši nahromadené problémy. Je to však jeden z nástrojov potrebný pre zmenu charakteru centralistického štátu, náchylného k autoritárstvu, na štát, v ktorom sa občania podieľajú na jeho správe a rozvoji a sú za to aj zodpovední.

Decentralizáciu, vo všetkých jej podobách, považujem za dôležitý krok k tomu, aby vznikli podmienky, v rámci ktorých sa bude podstatne viac ľudí podieľať na riešení problémov a budúcnosti Slovenska a nebude sa zvyšovať podiel tých, ktorí si myslia, že ich problémy vyrieši centrálna vláda. Ľudia omnoho viac a rýchlejšie pocítia výsledky svojej práce, budú môcť ovplyvňovať štruktúru a množstvo verejných služieb, ktoré budú chcieť po verejnom sektore. Vytvorí sa priestor pre inovácie, konkurencia medzi obcami, komunitami, bude podporovať rast.

Ak v decentralizácii nebudeme pokračovať, bude naďalej platiť téza: *napriek tomu, že sa podľa politikov máme stále lepšie, tak rastie počet tých, čo sa majú horšie alebo sú nespokojní.*

Transformácia spoločnosti si vyžiada silné miestne komunity

Či chceme alebo nie, témou dňa je a bude posilnenie miestnych komunit, ktoré budú hrať čoraz významnejšiu úlohu vo výrobe, vo vzdelávaní, v rozvoji miest, vo finančníctve, dokonca už aj v politike. Môžeme diskutovať o veľkosti miestnej komunity, ale v globálnom svete je veľkosť iba podružnou témou. Omnoho dôležitejšia je súdržnosť.

Žijeme na prahu novej éry. Štvrtá priemyselná revolúcia okrem robotizácie a digitalizácie prinesie aj relokáciu ekonomiky. Ako uvádza napríklad profesor Zelený, továrne postupne nahradí éra lokálne vyrábaných výrobkov, priemyselné kolosy a ekonomiky expanzie nahradí miestna produkcia. Hlavným mottom bude znižovanie závislosti miestnych a regionálnych spoločenstiev od vonkajších vplyvov, zvyšovanie energetickej bezpečnosti, zlepšovanie podmienok životného prostredia, skvalitňovanie manažmentu a politických inštitúcií a snaha o sociálnu spravodlivosť. V princípe pôjde o návrat k sloganu: „mysli globálne, konaj lokálne“. Malé a stredné podniky budú lepšie pripravené na transformačné zmeny, budú ľahšie a rýchlejšie reagovať, a preto si už dnes zaslúžia podstatne väčšiu podporu ako veľké zahraničné korporácie. Viac ako podpora predaja elektromobilov. Miestne služby, miestna produkcia, miestne poľnohospodárstvo, založené na decentralizovane vyrábanej energii a s tým súvisiaca výroba zvýšia význam miestnych a regionálnych spoločenstiev.

„Malý nemusí byť krásny, ale isto bude efektívny,“ píše historik Martin van Crefeld vo svojej publikácii *Vzostup a úpadok štátu* (Cambridge, 1999), v ktorej sledoval históriu západných národných štátov od neskorej renesancie až do konca 20. storočia a prišiel k záveru, že príde k rozpadu centralistických štátov a návrat decentralizácie.

Umelo, centralisticky a autoritársky udržiavané štáty alebo združenia štátov riadené tzv. elitami sú predurčené na rozpad, pretože v nich platí zákon byrokracie: „*síce platí, že ak pridáte moc, generujete ďalšie príjmy, ale tiež platí, že ak pridáte veľa moci, náklady na byrokráciu začnú pojeđať príjmy.*

Odpor voči prejedaniu príjmov porastie a kombinácia vnútorného aj vonkajšieho tlaku začne rúcať systém“. Každý centralisticky postavený štát príde k bod, keď správna byrokracia je drahšia, ako dokáže generovať príjmy cez daňové a poplatkové povinnosti, ktoré uvaluje na občanov a podnikateľov. Táto ekonomika, založená na expanzii byrokracie spôsobí rozpad systému.

V štátoch Európskej únie nie je existencia silnej územnej samosprávy a decentralizovaný model usporiadania štátu spochybňovaný (problémom je najmä v kontinentálnej Európe priveľká delba kompetencií, participácia viacerých úrovní na ich realizácii). Dôkazom je ratifikácia Európskej charty miestnej samosprávy, väčšinou štátov Európskej únie. *„Miestna samospráva je výrazom práva a schopnosti miestnych orgánov, aby v medziach zákona, v rámci svojej zodpovednosti a v záujme miestneho obyvateľstva spravovali a regulovali podstatnú časť verejných záležitostí.“*

Otázne je, ako sa v skutočnosti tieto princípy v jednotlivých štátoch dodržiavajú. Za problém považujem aj toľko ospevovaný princíp subsidiarity, ktorého podstatou je, že vyššia úroveň poverí úlohami nižšie stupne/úrovne s cieľom odbremeniť vyššiu úroveň od menej dôležitých úloh, ktoré môžu efektívnejšie vykonávať nižšie úrovne. Čiže vyššie úrovne rozhodujú, koľko priestoru poskytnú nižším úrovniam na manévrovanie, kedy a za akých okolností môže byť ich sloboda odobraná.

Federalizmus je protikladom subsidiarity. Vo federálnej spoločnosti poverenie pochádza od jednotlivých občanov. Zatiaľ čo subsidiarita vychádza zo sily, ktorá stojí nad jednotlivcom a ktorá „benevolentne“ vytvára priestor pre aktivity nižších stupňov a jednotlivcov, federalizmus vychádza od jednotlivca. Vo federalistickom koncepte sú to jednotlivci, ktorí formujú vyššie stupne, ktorí určujú, čím ich poveria. Pre zástancov subsidiarity toto právo má štát. Často aj „federalisti“ zabúdajú, že štruktúra federalizmu začína jednotlivcom a pripúšťajú federalistický argument na úrovni vyššie ako je komunita (región, národná úroveň) a pre nižšie úrovne pripúšťajú myšlienku subsidiarity. Toto však zbavuje federalizmus vnútornej konzistencie a straty väzby medzi federalizmom a priamou účasťou občana na

rozhodovaní. V prospech tvrdenia, že jednotlivec predstavuje najvyššiu úroveň uvádzajú Verhulst a Nijeboer dva argumenty, prečo je jednotlivec najvyššou apolitickou autoritou:

- účelom politiky je v prvom rade minimalizácia nebezpečenstva a neporiadku, pokiaľ sú atribútmi sociálnych okolností. Nebezpečenstvo vníma jednotlivec a nie skupina, alebo celá spoločnosť;
- politické rozhodnutia sú vždy morálne alebo hodnotové úsudky. Iba jednotlivec má svedomie a možnosť morálne rozhodnúť. Skupiny alebo populácie takéto svedomie nemajú.

Decentralizácia a korupcia

Korupcia vo verejnom sektore na Slovensku sa odhaduje na úrovni cca 3,0 mld. € ročne (odhad korupcie v štátoch EÚ je 300 mld. € ročne), čo predstavuje cca štvrtinu výdavkov verejného sektora. Tu je potrebné hľadať hlavný dôvod (okrem ďalších strát v šedej ekonomike alebo vývoze kapitálu do daňových rajov) nedostatku verejných financií na poskytovanie služieb.

Korupcia na Slovensku je výrazne vyššia ako vo väčšine štátov Európy, pričom za hlavný problém Slovenska ju v súčasnosti deklaruje iba niečo viac ako 30% obyvateľov. To znamená, že veľká časť slovenskej spoločnosti korupciu a klientelizmus neodsudzuje. Otázka je, prečo. Jednou z odpovedí je určite chudoba, príjmová nerovnosť, ale ako ukazujú príklady iných štátov, významnú úlohu k obmedzovaniu korupčného správania má domáca výchova a vzdelávací systém.

Viacere analýzy sa zaoberali vzťahom korupcie a politických systémov, mierou ich decentralizácie. Pri porovnávaní miery korupcie a štátoprávneho usporiadania sa preukázali určité výhody federalizovaných štátov oproti štátom centrálnym, unitárnym. Reakcia na predchádzajúce obdobia totality v postkomunistických štátoch a vidina vyššej efektivity spôsobila aplikáciu stratégie decentralizácie prakticky vo všetkých štátoch. V tejto súvislosti sa otvára otázka či je decentralizácia aj vhodným nástrojom v boji proti

korupcii a či existuje závislosť/vzťah medzi decentralizáciou a korupciou. Pri celosvetovom porovnaní (index korupcie) sa zdá, že čím ekonomicky silnejšia krajina (merané objemom HDP na obyvateľa) tým nižšia miera korupcie. Neexistujú argumenty potvrdzujúce tento fakt, ale je možné pripustiť, že bohatšie štáty majú viac zdrojov a možností bojovať s korupciou. Niektoré štúdie preukázali, že hospodársky rast naozaj brzdí korupciu.

Otvára sa otázka ako možno korupciu obmedziť, aby decentralizácia priniesla očakávané efekty. Určite to súvisí s právnym systémom a trestnými postihmi, spôsobom platenia za služby, demokraciou. Federalisti zdôrazňujú, že konkurencia medzi územnosprávnymi jednotkami znižuje korupciu. Odporcovia tvrdia, že blízkosť medzi byrokraciou a individualitou napomáha korupčnému správaniu. Aby mohol platiť argument federalistov, že konkurencia znižuje korupciu, musí existovať dostatočná informovanosť občanov a nezávislosť médií. Tam, kde existuje nezávislosť médií a dostatok informácií, sú výsledky lepšie ako v štátoch, kde existujú informačné bariéry a obmedzená sloboda médií.

Štáty s vysokou mierou slobody médií sú štátmi s vysokou mierou rozvoja a tieto môžu pre ich nízku mieru korupcie decentralizáciou získať. Menej rozvinuté štáty majú nižšiu mieru slobody médií a menej informovanosti a tieto môžu decentralizáciou stratiť. Úspech decentralizácie ako jedného z nástrojov v boji proti korupcii teda závisí od zabezpečenia dostatku informácií a slobody médií.

Decentralizácia právomocí (myslíme tým všetky jej formy: od privatizácie až po presun na nižšie úrovne verejnej správy) a zodpovednosti môže mať dopad na znižovanie korupcie aj tým, že neprichádza ku kumulácii výkonnej, rozhodovacej a kontrolnej moci na jednej úrovni vlády. Presun právomocí a nástrojov na súkromné inštitúcie, na nižšie úrovne verejnej správy umožní lepšie naplnenie úloh štátu, ktorý má chrániť jednotlivca pred nekalým konaním súkromného sektora a vlád, či už centrálnej alebo miestnej a regionálnej. Nové rozdelenie právomocí skomplikuje život lobistom, obmedzí jednoduchý a plošný vplyv oligarchie, ktorej stačí v súčas-

nosti financovať pár vyvolených politických subjektov a tým udržať status quo v štáte. Garanciou by malo byť ústavné trojdelenie moci, ale ako ukazuje príklad Slovenska, zďaleka to nestačí. Preto je potrebná aj výraznejšia vertikálna delba moci

Silné obce, regióny a konkurencieschopnosť štátu

Už v roku 2005 prijal Výbor regiónov EÚ stanovisko na tému konkurencieschopnosti a decentralizácie a vyzval členské štáty, aby uznali úlohu obcí a regiónov v otázke rastu konkurencieschopnosti, aby zabezpečili dynamiku rozvoja prostredníctvom väčšej voľnosti konania na miestnej a regionálnej úrovni v rámci rozvojovej politiky. Výbor konštatoval, že miestne a regionálne orgány sú centrálnym bodom demokracie pre podniky a občanov. V členských štátoch, kde je decentralizácia na pokročilom stupni a miestna samospráva má pomerne nezávislé finančné postavenie (hlavná časť výdavkov je hradená priamo z daní fyzických osôb a podnikov, ako aj príjmov z poplatkov), existuje silná motivácia na zlepšenie zamestnanosti, kvality zamestnania, podnikania, priaznivej obchodnej klímy, školiacich a inovačných služieb a kvality životného prostredia.

To má účinok na silnejšie angažovanie sa pri zavádzaní cieľov konkurencieschopnosti a k vyššej efektívnosti a v konečnom stave k vyššej kvalite života. Existujúca rôznorodosť regiónov by mala byť viac braná do úvahy, pretože regióny majú úplne iné predpoklady a neexistuje jednotný model a je potrebné, aby sa každý rozvíjal podľa svojich špecifik. Konkurencia medzi regiónmi je zárodok rozvoja

Decentralizácia a hospodársky rast

Dôsledkom nízkej miery decentralizácie stráca Slovensko možnosť lepšieho využitia potenciálu a pretrvávajú problémy, ktoré ako svoje deklarujú v prieskumoch verejnej mienky občania: nezamestnanosť, nízka životná úroveň.

OECD vo svojej štúdii *Fiscal Federalism 2014, Making Decentralisation Work* označuje Slovensko za krajinu, ktorá by ďalšou decentralizáciou mohla získať na hospodárskom raste najviac. Odhad OECD hovorí o potenciálnom náraste HDP o 10%. Je všeobecne známe, že najbohatšími štátmi sveta sú malé krajiny a že existuje korelácia medzi veľkosťou a bohatstvom, ale nie taká, ako si ju predstavovali komunisti. Platí – čím väčší štát, tým chudobnejší občania. Malé štáty, malé územné celky sú schopné vybrať menej daní, preto čelia obmedzeniam a musia sa správať efektívne. Čím sa viac koncentruje moc v rukách úzkeho okruhu ľudí v centre, tým menej peňazí, tým menej výnosov z bohatstva štátu ostáva v krajine. Malé štáty, územné celky sú flexibilnejšie, vedia ľahšie reagovať na zmeny, na nové trendy. História ukazuje, že najslobodnejšie, najbohatšie a najinovatívnejšie sú krajiny, kde je moc rozdelená nielen horizontálne, ale aj vertikálne.

Decentralizácia a sociálne služby

System sociálnych služieb bol po roku 2002 čiastočne decentralizovaný. Zodpovednosť prešla na miestnu a regionálnu samosprávu a otvorili sa možnosti aj pre neverejných poskytovateľov. Napriek tomu časť, najmä veľkých zariadení bola naďalej financovaná zo štátneho rozpočtu.

Na Slovensku sa už od roku 1999 diskutuje o transformácii, neskôr deinštitucionalizácii sociálnych služieb. Je zrejme, že rámcové podmienky musí vytvoriť centrálna vláda, ale všetko ostatné má byť v rukách miestnej samosprávy, miest a obcí, ktorá spolu s neverejnými poskytovateľmi jediná môže vytvárať podmienky a zabezpečiť prechod z inštitucionalizovanej na komunitnú starostlivosť – komunitné služby.

Komunitné služby sú súborom vzájomne prepojených a koordinovaných služieb poskytovaných v územne ohraničenej komunite, ktoré reagujú na potreby členov komunity a nejavia znaky inštitucionálnej starostlivosti. Celý systém s prevahou služieb a opatrení má byť poskytovaných v priro-

dzených spoločenstvách organizačne a kultúrne čo najviac podobných bežnej rodine.

Základným zámerom transformácie a deinštitucionalizácie v Slovenskej republike je vytvorenie a zabezpečenie podmienok pre nezávislý a slobodný život všetkých občanov, odkázaných na pomoc spoločnosti, v prirodzenom sociálnom prostredí komunity, prostredníctvom komplexu kvalitných alternatívnych služieb vo verejnom záujme (vytváranie nových služieb a opatrení a/alebo rozširovaním a využívaním existujúcej siete komunitných služieb), ktoré im umožnia slobodný a nezávislý spôsob života s podporou komunity, odborníkov, členov rodiny, dobrovoľníkov prechodom z prevažne inštitucionálneho spôsobu poskytovania sociálnych služieb na komunitnú starostlivosť a rozširovaním alternatívnych možností uspokojovania potrieb detí, ktoré boli odňaté zo starostlivosti rodičov, píše sa v Národnej stratégii.

Transformácia a deinštitucionalizácia môže byť z krátkodobého hľadiska finančne náročný proces, ale z dlhodobého hľadiska, a predovšetkým z pohľadu prijímateľov sociálnych služieb sa jej efektivita, aj ekonomická, zvyšuje. Dôležité v tomto procese je vybudovať kvalitné komunitné a komplexné sociálne služby, ktoré budú v prirodzenom prostredí občanov.

Európska štúdia *Deinštitucionalizácia a komunitné služby – zisky a náklady* tvrdí: „Najväčšia opora ľudí so zdravotným postihnutím sú ich rodiny, priatelia a blízka sociálna sieť, ktoré sú však často bez akejkoľvek podpory, prípadne sú vnímané ako brzdy práce s občanmi so zdravotným postihnutím. Ak nie je dostupná podpora a starostlivosť od rodiny, je potrebné zamestnať platený personál, čo znamená vyššie priame náklady na systém starostlivosti.“

Demografické trendy, starnutie populácie, predlžovanie priemerného veku, ale aj transformácia spoločnosti a hospodárstva, potreba vzniku nových „miestnych“ pracovných miest, znásobujú požiadavku na nevyhnutnú premenu súčasných sociálnych služieb a uprednostnenie komunitných služieb.

NAMIESTO ZÁVERU

Viacerým sa môže zdať úvaha o potrebnosti väčšej miery decentralizácie Slovenska nesprávna. Určite majú právo na svoj názor. Je to nekonečný „spor“. Som však presvedčený, že na Slovensku žije mnoho ľudí, ktorí si želajú iný charakter štátu, iný politický systém, ktorí nie sú spokojní so spôsobom, ako sa realizuje demokracia a aké sú jej výsledky.

Podľa prieskumu CSES a ISSP Slovensko v roku 2016 bolo nespokojných s fungovaním demokracie 68 percent ľudí (v roku 2010 to bolo o 10 percent menej). Iba 32 percent ľudí je presvedčených o význame volieb pre smerovanie štátu, podľa ostatných je jedno kto zvíťazí a iba 37 percent respondentov si myslí, že je dôležité, kto je pri moci. Tieto výsledky len potvrdzujú konštatovanie profesora Armina uvedené v dôvodoch potrebnej zmeny.

Nedávny prieskum verejnej mienky (Focus) naznačil, čo považujú respondenti za alternatívu súčasnej demokracie na Slovensku. Očakávajú:

- väčšiu angažovanosť slušných ľudí pri spravovaní verejných záležitostí (66 %),

- posilnenie nezávislosti a odbornosti policajných vyšetrovateľov, prokuratúry, súdnictva a kontrolných a regulačných úradov, aby sa znížilo riziko zneužitia moci (65 %),
- posilnenie priamej demokracie (59 %),
- presun väčších kompetencií a zdrojov do rúk samosprávnych krajov a obcí (50 %).

A to, podľa mňa, bez rekonštrukcie štátu, ktorého súčasťou by mala byť vertikálna delba moci, nie je možné.

Viktor Nižňanský

*25. 4. 1953 v Piešťanoch

riaditeľ Komunálneho výskumného a poradenského centra, n. o. Piešťany.

Vyštudoval riadenie a ekonomiku v stavebníctve na SVŠT (STU) v Bratislave, doktorát z politológie získal na FF UK Bratislava. Po roku 1990 sa zaoberá najmä procesom decentralizácie, posilnenia postavenia občanov a miestnej samosprávy pri správe štátu. Pôsobil v súkromnom, ale aj vo verejnom sektore. V rokoch 1999 – 2001 a 2003 – 2006 bol splnomocnencom vlády Slovenskej republiky pre decentralizáciu verejnej správy a v období 07/2010 – 03/2012 vedúcim Úradu vlády SR. Je autorom, spoluautorom a editorom štúdií, projektov, publikácií a článkov v oblasti verejnej správy a miestneho rozvoja uverejnených na Slovensku a v zahraničí.

Rekonštrukcia štátu

Prečo je dôležitá vertikálna deľba moci

Viktor Nižňanský

Komunálne výskumné a poradenské centrum, n.o., Piešťany
www.komunal.eu

Grafická úprava, obálka, zalomenie: Stano Jendek | Renesans, spol. s r. o.
Tlač: Grifis, s. r. o.

© Viktor Nižňanský, 2017

© Renesans, spol. s r. o., 2017

ISBN: 978-80-89402-90-8